

ІННОВАЦІЇ В ТУРИСТИЧНІЙ ГАЛУЗІ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Визначені пріоритетні напрями інноваційної діяльності в галузі туризму з метою вирішення завдань державного регулювання туристичної діяльності; названі загрози економічній безпеці України, спровоковані неконтрольованими зовнішньоекономічними операціями в сфері туризму та запропоновані шляхи їх запобігання.

Определены приоритетные направления инновационной деятельности в отрасли туризма с целью решения задач государственного регулирования туристической деятельности; названы угрозы экономической безопасности Украины, провоцируемые неконтролируемыми внешнеэкономическим операциям в сфере туризма и предложены способы их предотвращения.

Priority directions of innovation activity in tourism industry are defined according to the tasks of state regulation of tourism sphere; threats to the economic security of Ukraine, provoked by uncontrollable foreign economic operations in tourism sector, are identified and the ways to prevent them are suggested.

Дослідження категорії інновацій та інноваційного розвитку є важливим напрямом розвитку сучасної економічної думки. На сьогодні сформувалася велика кількість наукових шкіл, присвячених вивченню різних аспектів інноваційної діяльності, як в Україні, так і за кордоном, тому згадати навіть найважливіші з них у рамках однієї статті не представляється можливим. Основою для даного дослідження став теоретичний доробок з аналізу інноваційної активності на рівні регіону та держави під впливом глобалізаційних процесів, інтеграції інформаційних технологій і галузей нематеріального виробництва, тому варто відзначити роботи таких українських і зарубіжних вчених, як М. Амберг, А. Беркуа, В. Баженова, О. Бобровська, М. Брамер, С. Бред, П. Бубенко, З. Варналій, Т. Васильєва, А. Вдовиченко, І. Войтов, В. Геєц, Г. Гольдштейн, М. Зикова, С. Ілляшенко, І. Космидайло, О. Мельниченко, Д. Міхайлеску, М. Новічка-Скоурон, А. Пачура, С. Попов, О. Прокопенко, С. Растворцева, М. Роджерс, Д. Строукс, О. Сухарев, П. Харів та ін.

Актуальність теми дослідження підтверджується високою залежністю туристичної сфери від стану інноваційності економіки регіону та держави, наявністю сильних зв'язків з іншими секторами національної економіки, особливо галузі інформаційних технологій, загостренням проблем організації аналітичної діяльності у сфері економічної безпеки.

Об'єкт дослідження – інноваційні процеси у туристичній галузі; предмет – напрями практичної реалізації інновацій у туристичній галузі України; мета – виявлення способів підвищення рівня економічної безпеки операцій в галузі туризму з використанням інноваційних технологій.

З урахуванням мети було поставлено такі завдання:

- визначити сфери практичної реалізації інновацій в туристичній

галузі;

- виявити загрози економічній безпеці України, що провокуються туристичною діяльністю;
- дослідити взаємний зв'язок фінансового сектору держави, сфери ІТ-технологій та туризму;
- запропонувати організаційно-економічні заходи на основі інноваційної складової із вирішення виявлених проблем державного регулювання розвитку туризму в Україні.

Сучасні системи автоматизації діяльності підприємств характеризуються зростанням вимог до універсальності, тобто наявністю багатофункціональних модулів, об'єднаних під одним інтерфейсом та підключених до єдиної бази даних. Втім, найзапитованішими є програмні продукти, що дозволяють спростити ведення бухгалтерського обліку та формування фінансової звітності, і туристичні компанії не є виключенням. Ринок спеціалізованого програмного забезпечення для автоматизації роботи туристичних підприємств знаходиться в Україні на стадії зростання, представлена продукція як національних, так і зарубіжних виробників. Структура ринку наближена до олігополістичної, і переважна більшість підприємств-розробників знаходяться у приватній власності. З однієї сторони, це сприяє здоровій конкуренції і, відповідно, постійному підвищенні якості послуг, з іншої, значно ускладнює вирішення наступного питання.

Як відомо, форми державних статистичних спостережень розробляються з урахуванням вимог до складу та методик обчислення агрегованих локальних, регіональних та загальнонаціональних категорій показників. З позиції підприємства, чим простіший звітний документ, тим краще, а з позиції держави – навпаки: чим детальнішими будуть звіти окремих господарюючих одиниць, тим менше ресурсів витратиться потім на збір необхідної аналітичної інформації.

Останні роки для суб'єктів туристичної діяльності України були не надто спокійними: змінювалася номенклатура та зміст звітних форм, відомче підпорядкування адміністративних органів, що обробляли первинні дані. Нерідкими були ситуації, особливо у малих містах, коли в одній адміністративній одиниці форми державних статистичних спостережень приймали уповноважені відділи тоді ще Міністерства культури і туризму (частково перейшли до підпорядкування Міністерству інфраструктури), а у сусідній – Державного комітету статистики (тепер – Державна служба статистики) чи податкової адміністрації. У 2012 р., наприклад, підприємства здавали паралельно форми 1-ТУР та 1-Туризм, які, по суті, дублювали одна одну. У 2013 р. серед основних залишилися форми 1-Туризм для суб'єктів туристичної діяльності (турагентів, туроператорів та екскурсійних бюро), 1-КЗР для установ, що надають послуги з тимчасового розміщення (санаторії, готелі та аналогічні заклади) та 1-ОТ для дитячих закладів оздоровлення та відпочинку. Можна сказати, що 1-Туризм трансформувалась з 1-ТУР, а от 1-КЗР начебто

об'єднала 1-Готель та 1-Курорт. Крім того, тепер юридичні особи та фізичні особи-підприємці мають власні форми. Для виробників програмного забезпечення подібні реформи – це необхідність випускати наступні версії продукту та оновлювати старі, що вже встановлені на підприємствах, а для державних органів статистики – проблеми співставлення даних поточного та минулих періодів. Деяка інформація може загубитися взагалі.

Незважаючи на стрімкий розвиток інформаційних технологій та реальну можливість об'єднати ресурси всіх підприємств однієї галузі, аналітичні відділи дотепер виконують подвійну роботу з переносу даних, отриманих від підприємств, до власних баз. Система електронної звітності значно полегшує цю процедуру, однак державні органи статистики і профільні відомства не мають доступу до агрегованої проміжної інформації. Особливо актуальним це є для туристичної галузі через вплив чиннику сезонності, коли б дуже корисною виявилася щомісячна інформація, і навіть щотижнева у періоди пікових навантажень. Втім, впровадження загальнодержавної бази даних ставить ряд нагальних питань, серед яких – завдання збереження комерційної таємниці та захисту інформації, інтеграції програмних продуктів від різних виробників, розмежування обов'язкових звітів та додаткових форм, актуальних для окремих досліджень, і як наслідок – відповідальності за неточність заповнення та багато інших. Але зрозуміло, що реалізація подібного проекту дозволила б отримувати достовірний профіль туристичного ринку України у розрізі регіонів та здійснювати безперервний моніторинг стану галузі.

Комплексний аналіз галузі є неповним без дослідження впливу інших секторів економіки. Туристична інфраструктура у силу специфіки вироблення та надання послуг об'єднує відразу декілька інших галузей, серед яких значну роль починає відігравати сфера фінансових операцій, в тому числі банківська діяльність.

Однією з найважливіших складових економічної безпеки держави є фінансова безпека. Державна стратегія фінансової безпеки повинна чітко визначити об'єкти, сили, засоби і способи забезпечення безпеки всіх суб'єктів фінансових відносин. Проте слід пам'ятати, що фінансова безпека не є продуктом одного державного відомства, її рівень залежить від рівня розвитку економіки, політики, суспільства, тому формування фінансової безпеки України суттєво ускладнене процесами формування принципово нової для нас моделі суспільства [5].

У роботі [5] пропонується така класифікація видів фінансової безпеки, що, на думку дослідників, сприятиме забезпеченню порівнюваності окремих блоків та їхнього взаємозв'язку, а тому і створенню дієвої системи фінансової безпеки:

1. Характер економіки – фінансова безпека ринкової, перехідної, тіньової, легальної, планової економіки, відкритої економічної системи, залежної економічної системи.

2. Стан економіки – звичайна, надзвичайна, передкризова, кризова, післякризова.

3. Стан безпеки – фактична, очікувана, потенційна.

4. Суб'єкт – громадянина, верств населення, домашнього господарства, підприємництва (фірми), установи, галузі, ринку, регіону, держави, міжнародних союзів, світового співтовариства тощо.

5. Економічний зміст – майнова, бюджетна, кредитна, інвестиційна, валютна, боргова, інфляційна.

6. Рівень достатності – достатня, недостатня, прийнятна, необхідна, гранична (порогова).

7. Тривалість дії – поточна і перспективна.

8. Реальність – дійсна та уявна.

На нашу думку, означену класифікацію слід доповнити ще однією групою показників – характеристик забезпечення (іншими словами, підтримки організації) зовнішньоекономічних операцій. Вплив чинників зовнішнього макросередовища на стійкість фінансової системи держави є постійним об'єктом теоретичних та практичних досліджень, невідповідність та/або незбалансованість фінансових потоків між країнами та регіонами світу, окремими інституціональними утвореннями вважається однією з головних причин кризових явищ у національних економіках, що посилюються в залежності від ступеня включеності держави у глобальний ринок. Вхідження національної фінансової системи до світової мережі має позитивні і негативні наслідки, які оцінюються насамперед на емпіричному рівні, хоча потрібна надійна методика розрахунку показників, що характеризуватимуть як зміни складових системи на внутрішньому ринку, так і її функціонування в цілому в залежності від змін зовнішнього середовища (наприклад, переорієнтації вибору геополітичної стратегії, виявлення принципово нових вхідних параметрів моделі внаслідок структурних перетворень у масштабах регіону та ін.). Наявність локальних криз у євроні, що спостерігається сьогодні, є підтвердженням протидії процесу глобалізації, прагнення до збереження певної автономії у межах країни. Навіть якщо відійти від проблем переведення через кордон коштів, що обертаються у тіньовій економіці, залишаються невирішеними питання обліку та регулювання фінансових потоків, що не підлягають обов'язковому контролю з боку уповноважених органів, особливо у сфері перерозподілу доходів домогосподарств та інвестування малого бізнесу. Виявлення стану рівноваги між відкритістю фінансового ринку та обмеженням операцій, у тому числі і в динаміці, не є складним завданням: сучасний розвиток обчислювальної техніки дозволяє будувати багатовимірні економетричні моделі та вносити до них корективи у режимі реального часу. Але на практиці дуже важко дотримуватися визначених показників, не порушуючи парадигм ринкової економічної політики. Держави, вдаючись до протекціонізму реального, виробничого сектору, можуть пояснити непопулярні заходи необхідністю збереження суспільного добробуту; а пряме втручання у фінансовий сектор, у тому

числі у вторинний, третинний ринки потребує жорсткої централізованої системи прийняття рішень та контролю за їх виконанням, що суперечить пропагованим засадам демократичного суспільства. В майбутньому ще гостріше постане проблема використання обмежених ресурсів, природних у тому числі, і ймовірна зміна економічної парадигми щодо повернення до замкнених макрорегіональних, а то й національних, господарств. Зараз ще важко уявити, як поводитиметься "фіктивна економіка", чи таке явище взагалі залишиться (з огляду на це, спірним є відношення нерозвиненості фондового ринку до конкурентних недоліків України); однак вже необхідно вирішувати завдання оцінки структури національної економіки у контексті співвідношення між виробничими та невиробничими галузями. Якщо надалі економічна безпека держави залежатиме від потенціалу «замкненого циклу», питання балансування зовнішньої торгівлі стає надзвичайно актуальним.

Основними чинниками виникнення зовнішніх загроз фінансовій безпеці України дослідники називають [5]:

- стрімкий розвиток процесу транснаціоналізації економічних зв'язків, інтернаціоналізації світового господарства, глобалізації, інтеграції фінансових ринків;
- наростання величезної маси капіталів, висока мобільність яких викликає напругу, високий рівень концентрації на макроекономічному та глобальному рівнях;
- збільшення автономізації субдержавних суб'єктів (ТНК тощо), що володіють великою фінансовою владою, їх вплив на господарські комплекси окремих країн;
- висока рухливість і взаємозв'язки фінансових ринків на основі новітніх інформаційних технологій;
- різноманіття фінансових інструментів і високий рівень їхнього динамізму;
- взаємопроникнення внутрішньої й зовнішньої політики держав, які залежать від світових фінансів;
- зростання конкуренції між державами в економічній та іншій сферах, використання потужних економічних факторів стратегії завоювання світового економічного простору;
- висока залежність національних економік, особливо бюджетного сектора, від іноземного короткострокового спекулятивного капіталу;
- глобальне збільшення нестійкості світової фінансової системи, зародження загрозливих кризових тенденцій, нездатність сучасних фінансових інститутів, у тому числі міжнародних, до ефективного їх контролю;
- розширення світової фінансової системи за рахунок входження у світову економіку країн, що розвиваються.

Отже, можна визначити два напрями зменшення негативного впливу глобальних тенденцій: або впровадження наддержавного контролю за переливанням капіталу (що потребуватиме надійних механізмів

забезпечення інтересів усіх учасників – наприклад, на основі теорії ігор), або активізація зворотного процесу децентралізації фінансових систем – у більш загальному формулюванні, регіоналізації за інституціональною ознакою. Загальновизнаним є той факт, що ринкова економіка може ефективно функціонувати лише за умови існування досконалої грошової системи, яка полегшує економічний розвиток, а не перешкоджає йому.

Незаперечним є вплив характеру формування грошової маси як одного з найважливіших елементів фінансової системи на рівень фінансової безпеки будь-якої держави. Природно, що для економіки країни є ненормальним як її надмірність, так і недостатність. Грошова маса в обігу є кількісною характеристикою руху грошей на певну дату і за певний період й означає всю сукупність грошових коштів, що перебувають у розпорядженні юридичних та фізичних осіб. Слід зазначити, що в різних країнах підхід до визначення складу та обсягу грошової маси в обігу може бути різним. Проте для нормального соціально-економічного розвитку необхідно знайти оптимальне співвідношення між кількістю грошей в обігу та розміром валового внутрішнього продукту [5]. Електронні гроші, беззаперечно, не вважаються доданком грошової маси, якщо розрахунки за їх допомогою повністю відповідають операціям з реальними коштами. Тобто наявна сума валюти у обігу, яка знаходиться в розпорядженні фізичної чи юридичної особи на банківському рахунку, за допомогою спеціального програмного забезпечення конвертується у штучну грошову одиницю для полегшення процедури передачі коштів від одного економічного суб'єкта до іншого; загальна ж кількість валюти, що обертається на ринку, не змінюється. Найпростішою у даному випадку виступатиме така аналогія: у громадянина не стане у два рази більше грошей від того, що він декілька років користувався старим гаманцем, а потім почав носити новий. Комісія за користування системою є сплатою за надані послуги банку чи фінансовій установі. Зовсім інша ситуація з віртуалізацією розрахунків. Деякі EPS (Electronic Payment Systems) дозволяють заробляти і витратити віртуальні гроші за віртуальні ж послуги, долучаючи як власні ресурси, так і сторонні – зазвичай у вигляді контенту Інтернет-посередників. Поки такі операції не виходять за межі системи, їх кількісна оцінка має суто дослідницький характер – але як тільки віртуальна валюта почне обмінюватися на реальну, потрібно затвердити теоретичне підґрунтя подальших розрахунків: чи вважати «штучні» гроші просто видом послуг, чи альтернативною валютою, яка повинна включатися до розрахунків грошової маси в обігу "на рівних" з традиційними агрегатами.

Окрім додаткових завдань із розробки та впровадження нових методик кількісної оцінки альтернативних "електронних" грошових потоків, постає проблема регулювання та контролю: наприклад, чи повинна держава штучно обмежувати надмірні переведення коштів за кордон, і яким чином обґрунтовувати граничні обсяги операцій для громадян та підприємств. Як правило, турист із легкістю витрачає значну

для себе суму за достатньо короткий час відпочинку, що навряд чи дозволив би собі у звичайному оточенні. У межах країни це призведе щонайбільше до міжрегіональних диспропорцій, а у випадку міжнародних подорожей – до суттєвих коливань показників платіжного балансу країн, якщо масові туристичні потоки мають незмінну усталену спрямованість.

Слід відмітити, що у більшості випадків кошти виводяться з економіки України туристами, які подорожують за кордон, шляхом здійснення цілком легальних, проте неврахованих, операцій. Тут не мається на увазі купівля туру та/або туристичних послуг, адже за обов'язковою звітністю підприємств-виробників та продавців і посередників проводяться статистичні дослідження згідно зі заздалегідь розробленими формами на рівні територіальних одиниць різних рангів, що дозволяє оцінити частину грошових потоків. Складніше простежити індивідуальні платежі, їх розміри та спрямованість, особливо якщо сума або носій не підлягає декларуванню. Приймаючі країни часто оцінюють такі операції за допомогою емпіричних методів, найпоширенішим з яких є опитування та анкетування подорожуючих безпосередньо у закладах розміщення або крупних туристичних центрах. У країні походження провести подібне дослідження за всіма географічними напрямками набагато складніше: по-перше, через брак часу на пунктах пропуску туристи та екскурсанти не мають ні можливості, ні бажання відповідати на деталізовані питання; по-друге, інколи на перешкоді висвітленню фінансової інформації стає менталітет громадян (що особливо характерно для країн із нестабільним економічним чи політичним становищем).

Зеркалов Д.В., даючи визначення тіньовій економіці як «нелегальної, неврахованої, фіктивної, корисливої діяльності, спрямованої на отримання доходу, що приховується від офіційної влади будь-яким, навіть кримінальним чи протизаконним, шляхом», виділяє такі її види [6, с. 16]:

- прихована – законна економічна діяльність, яка утаюється або зменшується з метою ухилення від сплати податків;
- неформальна – діяльність із виробництва продукції в домашніх господарствах, індивідуальними виробниками, що не реєструється та не підлягає оподаткуванню;
- нелегальна – діяльність, заборонена законом.

Обсяги ж тіньової економіки в Україні, за різними оцінками, становлять 45 – 50% [6, с. 126]. Частка зростає, якщо додати сюди суми вивезених подорожуючими коштів. Цікавим є теоретичне питання: чи вважати дані операції такими, що належать до тіньової економіки, і якщо так, то до якого її виду? Логічно, що це просто неврахований імпорт, покупцями виступають домогосподарства – проте наведене вище тлумачення неформальної тіньової економіки базується на категорії виробництва продукції, а не її споживання – хоча зрозуміло, що придбання таких товарів також знаходитиметься поза офіційними спостереженнями. Аналогом неформального сектору у деяких джерелах виступає т.зв. «сіра» економіка, наводиться розширений перелік операцій. Проте, на думку

автора, теоретичне підґрунтя слід доповнити дослідженнями структури споживчого ринку. Після визначення найпоширеніших методів здійснення індивідуальних платежів та переказів коштів буде простіше розробити дієві методи їх обліку. Наприклад, можна отримувати виписки з банківських дебетових та кредитових пластикових карток безпосередньо під час реєстрації перетину кордону (двічі для однієї особи – при виїзді та прибутті), відповідно обладнавши пункти пропуску.

Таким чином, впровадження інновацій, пов'язаних з інформаційними технологіями, у галузь туризму має стати способом забезпечення економічної безпеки України в цілому та підвищення ефективності функціонування пов'язаних із туристичною сферою інших галузей національної економіки, спрощувати розробку комплексних державних стратегій посилення конкурентоспроможності держави на світовому ринку, сприяти створенню національних інноваційних підприємств.

Використані джерела:

1. Баженова В.С. Государственное регулирование инновационно-технологического развития в современных условиях : монография / В. С. Баженова, Н. А. Пивоваров. – Улан-Удэ : Изд-во ВСГТУ, 2006. – 200 с.
2. Бубенко П.Т. Інституційна динаміка просторової організації економічного розвитку : монографія / П. Т. Бубенко. – Харків: ХНАМГ, 2008. – 295 с.
3. Варналій З.С. Конкурентоспроможність національної економіки: проблеми та пріоритети інноваційного забезпечення : монографія / З. С. Варналій, О. П. Гармашова. – К. : Знання України, 2013. – 387 с.
4. Вдовиченко А. М. Фінансовий потенціал населення: нові можливості інноваційного розвитку економіки України : монографія / А. М. Вдовиченко. – Ірпінь: Національний університет ДПС України, 2012. – 225 с.
5. Економічна безпека: навчальний посібник. / О. Є. Користін, О. І. Барановський, Л. В. Герасименко. К. : КНТ, 2009. – 400 с.
6. Зеркалов Д. В. Экономическая безопасность [Электронный ресурс] : Монография. – Электрон. данные. – К. : Основа, 2011. – 1 электрон. опт. диск (CD-ROM); 12 см. – Систем. требования: Pentium; 512 Mb RAM; Windows 98/2000/XP; Acrobat Reader 7.0. – Название с титульного экрана.
7. Mihailescu D. Exploring the Nature of Information Systems Development Methodology: A Synthesized View Based on a Literature Review / D. Mihailescu, M. Mihailescu // Journal of Service Science & Management. – 2010. – No.3. – Pp. 265 – 271.